

УДК 364

Т.О. СЕРГА

РОЗРОБКА МЕТОДИКИ ДІАГНОСТИКИ СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА

Статтю присвячено розробленню методики для діагностики сімейного насильства, яку можна було б використовувати у своїй практичній діяльності фахівцям соціальної сфери, котрі часто стикаються з відповідною проблемою, але не завжди знають, як її оцінити.

Ключові слова: сім'я, діагностика, метод, методика, сімейне насильство, форми сімейного насильства, зовнішня агресія, внутрішня агресія, рольові позиції.

Постановка проблеми. Насильство в сім'ї є актуальною проблемою сьогодення. На жаль, необхідно констатувати, що сім'я як осередок суспільства без підтримки держави та її інституцій не завжди спроможна виконувати свої головні функції, зокрема щодо забезпечення належного добробуту та виховання дітей. Слід відзначити, що в Україні з часу прийняття законодавчих актів, які регулюють відносини в сімейному середовищі, завдяки зусиллям органів державної та місцевої влади, ряду громадських організацій вжито заходів, які посприяли суттєвим змінам у ставленні суспільства до проблеми домашнього насильства, становленню системи реабілітації осіб, які від нього постраждали, посиленню захисту дітей від насильства в сім'ї тощо.

У науковому плані проблематиці насильства в сім'ї як формі деструктивної міжособистісної взаємодії присвячена значна кількість досліджень. Різноманітні аспекти проблематики насильства в сім'ї розглянуті в працях зарубіжних (Л. Берковіца, Н. Блеклока, Е. і П. Добаш, Р. Коллінза, Г. Паттерсона, Е. Саттерленда, М. Страуса та ін.) і вітчизняних (Л. Альперн, А. Антонова, А. Беседіна, О. Кочеміривської, М. Мацковського, В. Тулякова, А. Харчевої, І. Хозраткулової, Т. Шипунової та ін.) дослідників. Така поведінка вивчається в контексті дослідження особливостей "Я-концепції" жертв насильства (І. Грабська, Р. Затона, В. Малолітня, Н. Опухова, О. Шинкаренко), у зв'язку із соціокультурним контекстом, зокрема із застосуванням гендерного аналізу (Ш. Берн, О. Гапова, О. Данилова, І. Жеребкіна, Л. Лук'янова), з дослідженням особливостей сімейних форм міжособистісної взаємодії (Г. Андреева, Б. Паригін, А. Петровський), теоретичних засад та підходів до обґрунтування природи насильства (Р. Берон, Б. Крейхі, Л. Орбан-Лембрик, Н. Пов'якель, Д. Річардсон), його динамічних процесів (Т. Аммерман, Л. Берковіц) та форм (Л. Валкер).

Однак проблемі діагностики цього негативного явища присвячено дуже мало уваги як у вітчизняних, так і в зарубіжних працях. Це, напевно, зумовлено складністю, багаторівністю цього явища, адже будь-яка сім'я являє собою дуже складний динамічний клубок відносин, у якому самі її члени не завжди усвідомлюють увесь трагізм ситуації і потребу в допомозі сторонніх. Крім того, в явищі "домашнє насильство" дуже складно виокремити конкретні показники або критерії, які давали б можливість точно визначити, чи відноситься якийсь випадок до якої-небудь форми насильства або ні. Головними способами визначення факту насильства в сім'ї на сьогодні є або нормативна база тієї чи іншої держави, в якій відображений юридичний аспект цієї проблеми, або суб'єктивні переживання самих жертв, які вони оцінюють як реакцію на насильство відносно себе.

Необхідність розробки діагностичного інструментарію для виявлення цієї сімейної проблеми особливо актуальна для соціальної роботи, тому що саме на цю сферу соціальної практики покладено завдання протистояння такому суспільному злу, як сімейне насильство. Боротися з ним можна, тільки якщо вчасно його розпізнати.

Мета й завдання. Таким чином, метою статті є розробка методики для діагностики сімейного насильства, яку можна було б використовувати в рамках практичної соціальної роботи та соціально-педагогічної діяльності. Причому потрібно уточнити, що ми робимо швидше проект такої методики, тому для остаточного завершення цієї розробки проект потребує процедури тривалої перевірки й верифікації.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

1. Дослідити явище сімейного насильства за допомогою аналізу літератури, яка описує його, і побудувати теоретичний конструкт для розробки діагностичної методики.
2. Сформуувати емпіричні індикатори, або показники цього теоретичного конструкта.
3. Описати етапи проведення методики, викласти керівництво для дослідника і способи обробки отриманих даних.

Виклад основного матеріалу. На підставі аналізу існуючих наукових уявлень про природу людської агресії [2] ми побудували теоретичний конструкт цього явища, розподіливши його на внутрішню агресивність і зовнішні її прояви в поведінці людини.

Вимір зовнішньої та внутрішньої агресії, виявлення їх співвідношення у випробуваного дає нам можливість зрозуміти, яку роль він займає в ситуаціях сімейного насилля. Гіпотеза щодо цієї ролі потребує додаткової перевірки. Тому процедура здійснення діагностики буде складатися з трьох етапів, на кожному з яких використовується свій конкретний діагностичний інструментарій: 1) вимір внутрішньої агресії за допомогою тесту; 2) вимір зовнішньої агресії за допомогою анкети; 3) виявлення ролі випробуваного в ситуаціях сімейного насильства за допомогою стандартизованого інтерв'ю.

“Методика для діагностики сімейного насильства”

Мета: діагностування сімейного насильства.

Завдання: 1) виявити наявність факту насильства в сім’ї; 2) визначити форми насильства в сім’ї; 3) виявити рівень насильства в сім’ї; 4) визначити, яку роль кожен з членів сім’ї відіграє в ситуаціях насильства.

Цільова група – всі дорослі члени сім’ї і діти віком від 14 років.

Етапи проведення методики

ЕТАП 1. Проведення тесту С. Дайхоффа [1] на виявлення внутрішньої агресії

Інструкція до заповнення тесту: дослідник пропонує піддослідному прочитати твердження в бланку тесту та в разі згоди з кожним із них – відзначити відповідь “так”, у разі незгоди – “ні” у бланку тесту (див. табл. 1).

Таблиця 1

Бланк тесту

1	Мої стосунки з оточуючими іноді бувають непередбачуваними, нестабільними	Так	Ні
2	Мені здається, що в мене величезне почуття провини, для якого немає підстав	Так	Ні
3	Я не люблю усвідомлювати і приймати той факт, що я гніваюся	Так	Ні
4	Іноді я використовую гумор для того, щоб не стикатися віч-на-віч зі своїми справжніми почуттями	Так	Ні
5	Я часто надмірно критикую себе і оточуючих	Так	Ні
6	Іноді я використовую сарказм як форму гумору	Так	Ні
7	Іноколи я відчуваю, що мені хочеться повернутися і помститися своїм кривдникам	Так	Ні
8	Коли я гніваюся, я виявляю, що роблю те, про що згодом дуже жалкую	Так	Ні
9	Зазвичай я не кажу оточуючим про свою кривду або душевний біль	Так	Ні
10	У мене є біль на тілесному рівні, такий як: головний біль, затиснуті м’язи шиї, проблеми зі шлунком	Так	Ні
11	Мене дуже турбує критика на мою адресу	Так	Ні
12	Іноді я щось вчиняю або спілкуюся таким чином, щоб здаватися краще, вище іншої людини, у чомусь її перевершувати	Так	Ні
13	Я часто відчуваю себе гірше порівняно з іншими людьми	Так	Ні
14	Я б хотів прямо сказати людям те, що я про них думаю	Так	Ні
15	Я відчуваю, що мене не люблять і не цінують	Так	Ні
16	Я розчарувався (-лась) у коханні і більше у нього не вірю	Так	Ні
17	Іноді я відчуваю труднощі в тому, щоб контролювати свою вагу (як набір ваги, так і її втрату)	Так	Ні
18	Часом я відчуваю, що життя дало мені набагато менше, ніж повинно було б	Так	Ні
19	Я вважаю, що в багатьох моїх проблемах винні інші	Так	Ні
20	Багато чого з того гарного, що я роблю, я роблю з почуття боргу	Так	Ні
21	Прокидаючись вранці, я давно не відчуваю почуття бадьорості	Так	Ні
22	Коли мене щось дратує, мені важко заспокоїтися	Так	Ні
23	Мене шалено дратують люди, які роблять по-своєму і не підкоряються мені	Так	Ні

Продовження табл. 1

24	Я пережив (-ла) епізод злочинного посягання на моє життя або насильство (фізичне або сексуальне) в партнерських відносинах або в дитинстві	Так	Ні
25	Я переживаю, якщо все відбувається не так, як я задумав (-ла)	Так	Ні
26	Я вважаю себе залежним у партнерських взаєминах	Так	Ні
27	Люди, які мене добре знають, кажуть, що я впертий (-та)	Так	Ні
28	Іноді про мене говорять, що я схильний (-на) до частих змін настрою	Так	Ні
29	Я часто сперечаюся і не погоджуюся, в основному, з членами своєї родини	Так	Ні
30	У мене не складаються стосунки з людьми	Так	Ні
31	Я не можу забути своє минуле	Так	Ні
32	Я постійно відчуваю себе нещасним (-ою)	Так	Ні
33	Я часто лаю себе	Так	Ні
34	Я відчуваю труднощі в успішному вирішенні конфліктів	Так	Ні
35	Мені важко уникати сварок і бійок	Так	Ні
36	Я часто злюся на себе	Так	Ні
37	Я постійно відчуваю розчарування	Так	Ні
38	Я відчуваю пригніченість, безпорадність, роздратованість	Так	Ні
39	Я відкидаю деяких людей за те, хто вони, ким вони є, чим займаються	Так	Ні
40	Мені здається, я не зможу самостійно впоратися зі своїми проблемами	Так	Ні

Обробка результатів: за кожну позитивну відповідь піддослідний набирає по одному балу. Необхідно підсумувати отримані бали і таким чином оцінити рівень внутрішньої агресії цього випробуваного. Рівні розподіляються таким чином залежно від суми набраних балів:

0–10 балів – низький рівень агресії;

11–20 балів – середній рівень агресивності;

21–30 балів – високий рівень агресивності;

31–40 балів – дуже високий рівень агресивності.

ЕТАП 2. Проведення анкетування на виявлення схильності людини до зовнішньої агресії та форм насилля, які вона найчастіше використовує.

Інструкція до заповнення анкети: дослідник пропонує піддослідному прочитати запитання в бланку анкети та відповісти на них, виділивши “так” або “ні” у бланку анкети (табл. 2).

Таблиця 2

Бланк анкети

1	Чи були у вас такі випадки, коли Ви застосовували фізичну силу до членів Вашої родини?	Так	Ні
2	Чи допускаєте Ви можливість прояву сексуального характеру в Вашій родині?	Так	Ні
3	Чи бували випадки у Вашій сім'ї, коли Ви зверталися до них в словесних образах?	Так	Ні
4	Чи обмежували Ви членів Вашої родини в грошовому обсязі?	Так	Ні
5	Ви коли-небудь погрожували членам Вашої родини?	Так	Ні

Продовження табл. 2

6	Чи примушували Ви до сексуального контакту членів Вашої родини?	Так	Ні
7	Чи соромили Ви когось з членів Вашої родини при сторонніх людях?	Так	Ні
8	Чи позбавляєте Ви членів Вашої родини можливості займатися улюбленою справою?	Так	Ні
9	Чи траплялися випадки, коли Ви могли дати ляпас або вдарити члена Вашої родини?	Так	Ні
10	Чи мали Ви схильність залицятись до членів Вашої родини?	Так	Ні
11	Часто Ви принижуйте та ображаєте членів Вашої родини?	Так	Ні
12	Часто Ви забороняєте членам Вашої родини користуватися коштами без Вашого відома?	Так	Ні
13	Чи траплялися випадки, коли від побиття Вами члени Вашої родини опинялися в лікарні?	Так	Ні
14	Чи є місце у Вашій родині для сексуального насильства?	Так	Ні
15	Часто Ви маніпулюєте членами Вашої родини?	Так	Ні
16	Часто Ви змушуєте членів Вашої родини просити у вас кошти?	Так	Ні

Обробка результатів: запитання в анкеті розташовані в певному порядку за видами насильства. Номери запитань, що стосуються різних видів насильства, відображені в табл. 3.

Таблиця 3

Таблиця для визначення форм насильства

	Фізичне насильство	Сексуальне насильство	Психологічне насильство	Економічне насильство
Номери запитання	1	2	3	4
	5	6	7	8
	9	10	11	12
	13	14	15	16

За кожну позитивну відповідь досліджуваний набирає по одному балу. Необхідно підсумувати отримані бали щодо кожного виду насильства. Рівні вираженості агресії з кожного виду насильства розподіляються таким чином, залежно від суми набраних балів:

- 1 бал – низький рівень агресії;
- 2 бали – середній рівень агресивності;
- 3 бали – високий рівень агресивності;
- 4 бали – дуже високий рівень агресивності.

Після того, як дослідник виявив вираженість того чи іншого виду насильства в конкретного досліджуваного, він підсумовує всі бали й отримує загальний бал за зовнішніми проявами агресії. Рівні розподіляються таким чином:

- 1–4 балів – низький рівень агресії;
- 5–8 балів – середній рівень агресивності;
- 9–12 балів – високий рівень агресивності;
- 13–16 балів – дуже високий рівень агресивності.

Співвідношення зовнішньої і внутрішньої агресії випробуваного дає змогу гіпотетично визначити роль, яку він має в родині за значенням агре-

сивності. Таким чином, у нас виходять чотири рольові позиції: “стриманий”, “тиран”, “віктим”, “агресор” (табл. 4), окрему позицію займає “норма”.

Таблиця 4

Внутрішня агресія	Зовнішня агресія			
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень	Дуже високий рівень
Низький рівень	“норма”	“стриманий”	“тиран”	
Середній рівень				
Високий рівень	“віктим”	“агресор”		
Дуже високий рівень				

ЕТАП 3. Проведення стандартизованого інтерв’ю для перевірки ролей членів сім’ї в ситуаціях агресії

Інструкція до проведення інтерв’ю: цей етап дослідження проводить спеціаліст, який ставить запитання досліджуваному та фіксує його відповіді у бланку інтерв’ю (табл. 5).

Таблиця 5

Бланк інтерв’ю

№ з/п	Запитання	Відповіді
1	Згадайте, будь ласка, випадки насилля у відносинах між ким-небудь у Вашій родині. Яку позицію Ви тоді займали?	
2	Хто з членів Вашої родини може першим проявити агресію до іншого її члена?	
3	В кожній родині існують свої правила. Як часто змінюються правила у Вашій родині та хто найбільш схильний до того, щоб їх змінювати?	
4	У чому може проявлятися Ваша агресія і які наслідки вона може мати?	

Обробка результатів: за результатами відповідей дослідник робить висновки про його позицію в ситуаціях насильства і перевіряє гіпотезу щодо його рольової позиції, яка була визначена після другого етапу дослідження.

Висновки. Усі поставлені в статті завдання були виконані. У результаті здійснено першу спробу створити методика діагностики сімейного насильства (його наявності, форм і вираженості, а також тих рольових позицій, які займають члени сім’ї в ситуаціях насильства), яку могли б використовувати фахівці соціальної сфери. Необхідно звернути увагу на те, що методика не є психодіагностичною, вона спрямована швидше на соціологічне виявлення “відносин” у малій соціальній групі. Проблема апробації та верифікації цієї розробки є метою подальших досліджень автора.

Список використаної літератури

1. Дайхофф С. Тест внутренней агрессивности [Электронный ресурс] / С. Дайхофф // Центр делового развития “Профи-карьера”. – Режим доступа: <http://www.seminarna.ru>.
2. Тополов Є.В. Сучасні наукові уявлення щодо чинників агресивної поведінки людини / Є.В. Тополов // Збірник наукових праць (психологічні науки) (Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України). Т. 2. – Вип. 4. – С. 216–221.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2012.

Серга Т.А. Разработка методики диагностики семейного насилия

Статья посвящена разработке методики для диагностики семейного насилия, которую можно было бы использовать в своей практической деятельности специалистам социальной сферы, которые часто сталкиваются с соответствующей проблемой, но не всегда знают, как ее оценить.

Ключевые слова: семья, диагностика, метод, методика, семейное насилие, формы семейного насилия, внешняя агрессия, внутренняя агрессия, ролевые позиции.

Serga T. Elaboration procedures of diagnosis of family violence

The article is devoted to trying to develop a method for the diagnosis of domestic violence, which can be used in their practice specialist social workers, who are often faced with the relevant issues, but do not always know how to appreciate it.

Key words: family, diagnosis, method, technique, domestic violence, forms of family violence, foreign aggression, internal aggression, role positions.